

KÖNYVESPOLC

MAJDÁN JÁNOS:

A közlekedés története Magyarországon (1700–2000)

A polgári államok kiépülése és működése szorosan összekapcsolódott a közlekedés alakulásával, amely egyik feltétele a belső nemzeti piac, az egységesülő gazdaság és életmód kialakulásának. Magyarországon hasonló folyamatok játszódtak le, de erről sokáig kevés szakmai és ismeretterjesztő feldolgozás született, s azok is a közlekedésen belüli ágazatokhoz kötődtek, s döntően szakmai körökben forogtak.

Az utóbbi két évtizedben a MÁV támogatásával a hazai vasutak történetéről, vasutasok tollából nyolckötetes összefoglaló készült, amely mellett a Mezei István felügyelte kiadótól különféle típusú munkák (vasúti járművekről, berendezésekről) jelentek meg. Az aktív vasutasok mellett helytörténészek, hivatásos kutatók tartalmassal cikketek, könyveket adtak közre. Gidó Csaba a székelyföldi vasutakról írt könyve, Kalocsai Péter kiváló kötete a nyugat-magyarországi városok kötőtpályás közlekedéséről, Jéger Gábor rendkívül pontos összegzése a hazai és a nagyvilág keskenynyomtávú vasútajairól az eltelt évtized eredménye. A Horváth Csaba által felkutatott, a Fertővidéki HÉV történetét és működését bemutató tanulmányok, a Varga Gábor által jegyzett cikkek a GySEV-ről, Molnár Gergely doktorija a Kecskeméti határában működött vasutak hatásáról, mind az utóbbi néhány év termése. Számos további helytörténeti dolgozatban esett szó a vasutakról, illetve helyi és regionális feldolgozásokban a vízi, a közúti, a légi közlekedésről, a városi forgalomról is.

A közlekedésről kiváló időrendi összefoglalást közölt Frisnyák Zsuzsa, aki kimondottan kronológiát készített az ezredfordulóig. A törvények, rendeletek mellett a korabeli újsághírek, vállalati adatok, szakmai cikkek alapján összeállított adatsor végre sokszínűen foglalkozott a hazai közlekedés különféle ágaival, de a kötet jellegéből eredően röviden. Czére Béla professzor kísérlete meg az átfogó összefoglaló megírását, de halála miatt a munkája torz maradt.

A fentiek alapján érthető, nagy örömmel vették az érdeklődők és a szakemberek, hogy Majdán János közreadta *A közlekedés története Magyarországon (1700–2000)* című kötetét. A szerző a Pécsi Tudományegyetem oktatója, aki évtizedek óta kutatja a vasút, mostanában pedig a folyamatszabályozás történetét. Kiválóan megválasztotta a korszakhatárt, mivel a kezdésnek jelölt 1700-as évszám a török korszak végét, Magyarország polgárosodásának kezdetét jelenti, az ezredfordulón pedig az ország már túljutott a rendszerváltozáson, és előrehaladott tárgyalásokat folytatott az Unió tagságáról. Ebben a három évszázadban gyökeresen átalakult hazai közlekedést mutatja be Majdán a kötetben.

A tizenkét fejezetre tagolt könyvben arányosan és időrendi sorrendben követik egymást az események, a találmányok. A török utáni korszak első évtizedeiben a postakocsik, a szekerek, majd a kompok, hidak bemutatása jelzi a változásokat. A megszokott korszakolások helyett újszerűen, az 1830. évvel kezdődik a második fe-

jezet, amelyben a hazai gőzhajózás megindulásán túl az egyéb fejlesztési tervekről, az első vasutakról esik szó. Teljesen új elemként tárgyalja az első felelős magyar kormányon belüli szakértő tevékenységét. Az állami keretek között tervezett közlekedési hálózatfejlesztést a szabadságharc leverése után a bécsi kormány is igyekezett megvalósítani, s a harmadik fejezet erről a kiegyezésig tartó időszakról szól, amelyből megismerhető, hogy az államcsőd bekövetkezése miatt a kormány kénytelen volt a magyarországi vasutakat magánvállalatoknak és vállalkozóknak eladni. A folyami és a tengeri forgalmat is vállalkozók bonyolították le, s a közlekedési fejlesztésekhez „kamatgaranciát” kaptak a befektetők. Az 1867-ben megkötött kiegyezést követően, „*bár a közlekedési kérdések a pesti kormány és országgyűlés kezébe kerültek*”, de a tokehiány miatt vegyes rendszer alakult ki, melyben továbbra is a magánvállalatok voltak túlsúlyban. Az állam egyre nagyobb összegeket volt kénytelen az előnytelen szerződések miatt fizetni, miközben nem befolyásolhatta sem a magánvasutak jegyjárait, sem a menetrendjüket. Ebben a negyedik fejezetben már szó esik a nagy fejlődésnek indult folyami hajózásról és a városokon belüli tömegközlekedés megszervezéséről.

A költségvetési terhek folyamatos növekedése kiváltotta a magántársulatok államosítási tervét, melyet a korszak kiemelkedő szakminisztere, Baross Gábor hajtott végre. Nagyon indokolt, hogy a többi szakmunkától eltérően a kötetben külön fejezet foglalkozik az 1884 és a „Nagy Háború” közötti változásokkal, benne kiemelt hangsúlyt kapott az Államvasutak, a vicinális vonalakkal, a fiúmei kikötő fejlesztésével, az egységes közúti hálózat besorolásával. Itt említi a hazai légi közlekedés megindulását, az autóbilok megjelenését és a kerékpározás elterjedését is. Külön fejezetben foglalkozik a közlekedésügy tekintetében más munkákban nagyon elnagyoltan tárgyalt első világháborús korszakkal, és a korabeli rendszerváltások miatti közlekedési átalakulások részletes bemutatásával.

Az új határok új körülményeket hoztak magukkal, ezek tárgyalásakor előbb a trianoni békediktátum hatásával, majd a megcsonkított ország területén megújult közlekedési hálózattal foglalkozik a hetedik fejezet. A szétzabdalt vasúti hálózat bemutatása mellett a közutak fejlesztését, a vízi és a városokon belüli közlekedési változásokat részletezi. Szó esik a belföldi légi forgalomról, az új állomások, kikötők építéséről is.

Külön fejezet foglalkozik az 1938-as területi gyarapodások és a második világháború alatti közlekedési változásokkal. Ebből a nyolcadik fejezetből válik ismertté többek között a közúti közlekedésben a jobbra-hajtásra történő átállás, amely alapvető módosulások eredményezett Magyarországon. A második világháború alatti károkról és azok helyreállításáról szól a kilencedik fejezetben, a közlekedés minden területén tapasztalt megújulásokat mutatja be a szerző.

Az állampárti időszak helyzetét két nagy korszakra bontva tárgyalja: a tervutasításos rendszer bevezetéséről (1950) a közlekedéspolitikai koncepció meghirdetéséig (1968), valamint onnan az ezredfordulóig. Míg a tervutasításos időszakban a vasút csúcsteljesítménye ellenére

fokozatosan növekedett a közúti szállítás, a légi forgalom, az átfogó koncepció után a szerző bemutatja a fordított irányú fejlődést, egészen a kerékpáros közlekedésig.

A könyv kiválóan visszaadja a hazai közlekedés három évszázados változásait, amit angol nyelvű összefoglaló követ. A munka bővelkedik ritkán látható képekben, fényképekben, amelyek nagyszerűen segítik a tárgyalt időszak megismerését, kár, hogy a térképek közül több kis kisméretű, így nem ad kellő információt. A kötet mostanában még a szakkönyvekben is ritka személy- és helységnevmutatógát segíti az olvasót.

Jó utazást mindenkinek – a könyv segítségével is!
(Pécsi Tudománytár, Pécs, 2014. 244 p.)

Nagy László

GUTTMANN MIKLÓS:

Nárai nyelvi múltjából

Régóta tudjuk, hogy a néprajzi, dialektológiai és névtani témájú tanulmányoknak sokféle helytörténeti vonatkozása van. Guttman Miklós 2014-ben megjelent kis kötete igazolja állításom helyességét. A műben közölt írások komplex tartalma indokolja, hogy hírt adjunk arról a munkáról a Honismeret hasábjain.

Guttman Miklós főiskolai tanár életművében első helyre kell tennünk dialektológiai kutatásainak könyvekben és tanulmányokban közzétett eredményeit. Csaknem fél évszázaddal ezelőtt bontakozott ki a magyar nyelvészet iránti érdeklődése. 1966-ban kezdte meg szülőfalujában, a Vas megyei Náraiban a földrajzi nevek (helynevek) gyűjtését, és 1977-ben fogott hozzá a 10–14 éves tanulók ragadványneveinek gyűjtéséhez Pécssett és három Vas megyei községben. A névgyűjtések során figyelt fel arra, hogy a lejegyzett nyelvi tények hangzásában, jelentésszerkezetében számtalan nyelvjárási sajátosság őrződött meg. Belátta, hogy a magyar nyelvjárások megismerésére is időt kell szánnia. S mivel jól ismeri szülőfalujának nyelvjárását, érdeklődése egyre inkább a nyugati nyelvjárás típus tanulmányozására irányult. Az e témakörben írt dolgozatai alapján kapta meg a nyelvtudományok kandidátusa fokozatot.

Új könyvét azért tartjuk különleges értéknek, mert a mű tanulmányai a helytörténet szempontjából is fontos ismerteket közölnek, olyan adatokat, amelyek – a szerző szavaival – „*elvesztek a múlt időben [...] s ezek az ismeretek Nárai község, a szülőföld kultúrájának elidegeníthetetlen részei, azt is mondhatjuk örökségünk.*” (5.) Praktikusságra törekvéssel magyarázhatjuk, hogy Guttman Miklós kiválogatta és egybeterelte új könyvében a különböző forrásokban szétszórtan, ma már nehezen elérhető dolgozatait; így lehetővé tette, hogy olvasói képet kapjanak életművének alakulásáról és kiteljesedéséről.

Az ismertett könyv előzménye 1991-ben jelent meg *Adatok Nárai nyelvéhez, néprajzához* címmel. „*Először is azzal a céllal, hogy hiteles emléket állítsak szülőfalum lakóinak életéről, a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagáról és szokásairól, a falu nyelvééről és mindennapi nyelvhasználatáról*” – írja a szerző a mostani könyvének Bevezetőjében. Ehhez a témakörhöz tartozik a címul írt új könyvben az 5., 8., 9., 10. és 11. fejezet (35–44, 57–84, 85–98, 99–136, 137–140.).

Példákkal igazolva hívja fel a figyelmet arra, hogy az óvodai nevelés során nem szabad elhanyagolni a gyermekek számára ismeretlen szavak magyarázatát. És arra is ügyelni kell az óvodában és a családi nevelés során is, hogy a gyermekek a dalok, versek szövegét ne hibásan vessék az emlékeztetükbe! A régies, nyelvjárási szavak, frazémák jelentését is tisztázni kell. Erről a témáról szól a *Néhány gondolat az óvodai anyanyelvi nevelésről* című tanulmány. (Megjelent: az Óvodai Nevelés XXXII. évf. 1979/3. számában, a 100. oldalon.)

A *Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulóinak köréből* című tanulmány (11–17.) megjelent a Magyar Nyelvőr 97. évfolyamában (1973/1. sz. 55–61), így a kutatók ezt az írást már korábban megismerhették, ezért itt a vizsgálatnak csak a fontosabb eredményeit ismertetem. 1967-ben indult a gyűjtés. Szempontjai voltak: 1. A tanuló neve, osztálya. 2. A nevének kívül milyen nevei, ragadványnevei vannak? 3. Mi az oka annak, hogy a nevének kívül más nevet, neveket is kapott? 4. Haragszik-e a kapott névért, nevekért? A gyűjtés során pécsi, balogunyomi, gereskaráti és nárai tanulók adtak választ, részben szóban, részben írásban. A névadatok gyűjtésének módszeréről a dolgozat bevezető részében kapunk felvilágosítást (11–12.). Összesen 937 tanuló választ használt fel a szerző az írás elemző részében. 467 fiú közül 416-nak van ragadványneve, összesen 788. Az egy főre eső átlag: 1,7 név. 477 leány közül ragadványneve van 373-nak, összesen 662 név. Az egy főre eső átlag itt: 1,8 név. Nincs ragadványneve 44 fiúnak és 104 leánynak. Az adatok arra utalnak, hogy a ragadványnevek aránya nagyjából azonos a fiúk és leányok között. Érdekes, hogy az 5. osztály után fokozatosan nő a ragadványnevek száma. E növekedésnek fejlődéslelektani okai vannak. A névadás indítékait és a névöröklődés hagyományait gondos rendszerezéssel mutatja be a szerző (13–16.). A bemutatott rendszerben érdekesek az efféle nevek: *Tityi-tötyi* (mozgásáról), *Muslinca* (alacsony nővérséről), *Kakas* (indulatosságáról), *Turcsi* (az orráról). A kapott neveket a tanulók általában elfogadják; főleg akkor, ha azoknak dicsérő tartalmuk van: *Csodacsatár*, mert jó focista, *Szakértő* stb. De valószínűen kevésbé örülnek a tanulók akkor, ha pejoratív hangulatú nevet kapnak: *Csámpás*, a járásáról, *Kapafog*, a fogáról. A tanulók egyéniségének jobb megismerését bizonyára elősegíti, ha a pedagógus igyekszik feltárni a ragadványnevek keletkezésének indítékait. Tömörségében is sokat mondó és frappáns a ragadványnevek alakítási rendszerezése (16–17.).

A *Nárai földrajzi nevei* című tanulmány bevezető részéből megismerhetjük a község történetének legfontosabb adatait, a község nevével és a lakóival kapcsolatos néphagyományt (19–21.). A helynevek adattárának első része a belterületi neveket sorolja fel. A név előtt álló szám a név által jelölt területnek a tércp szerinti helyére utal. A belterületnek 24 neve van (21–22.). A külterületi helyeket 84 név jelöli (22–25.). A földrajzi nevek keletkezésének indítékaira jól rávilágít a nevek jelentésének és szóalakítási rendszerezése (26–27.). A dolgozathoz tartozó térkép is tartozik (28.). Mínt hogy a helyneveket nyelvjárásban beszélő földművelő gazdák adták és használták, indokolt, hogy kiejtés szerint, fonetikus írással jegyezte le ezeket a szerző: 840. *Becse-függő*, 50. *Kisazon-erdő*, 55. *Sárgofődes-gödör*, 60. *Kis-rit*. A dolgozat névadatait még megtalálhatók ezekben a forrásokban: VMFN [= Vas megye földrajzi nevei] 167–169. és Vasi Szemle. XXXI. évf. 1977/4. sz. 410–418.

Mivel a földrajzi nevek (helynevek) életére nem csak az állandóság, hanem a változás és a kihálás is jellemző, sok haszonnal jár, ha a változás tendenciáit is feltárjuk. Erről ír a szerző a *Változás, elmúlás a vasi földrajzi nevekben* című tanulmányában, amely előadás-ként elhangzott a *Névtudomány és művelődéstörténet* című konferencián, Zalaegerszegen 1985-ben. Érdekes, hogy a felsőbb utasítás ellenére sem történt meg 1927-ben az utca nevek megváltoztatása Nárai községben (Trianonra emlékezve), míg Jákon a rendeletet végrehajtották. Úgy látszik, Náraiban az előjáróság fontosnak tartotta a nevek állandóságának megőrzését! A helynevek, különösképpen a dűlőnevek változhatnak akkor, ha az adott hely jellegzetessége megváltozik: úgy például, hogy Náraiban a *Pap-tó* helyét feltöltötték, majd parkosították (32.). Ezért a *Pap-tó* nevet már alig használják. Sok példa van a vasi helynévanyagban a jelöléstágulásra; arra, hogy egy-egy nevet átvisznek a vele szomszédos tájrészlet megnevezésére. A jelöléstágulás a nyelvi ökonómia sajátos formája, esete: *Tóhel* → *Tóheli-rét*. Névszónk itással rövidülhetnek a hosszú, nehezen kimondható nevek: *Nárai utja* → *Náruta*.

Elsősorban szakembereknek nyújt fontos információkat az *Összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat a paraszti gazdálkodás szókincsében* című tanulmány (35–44.). E vizsgálat alapjául az a jelentős nyelvjárási korpusz szolgált, amelyet az 1960-as években főiskolásként – Végh József kérdőfüzetének felhasználásával – készített a szerző Náraiban és Jákon (35.). A változás-vizsgálatban a szántás, vetés, aratás, hordás, nyomtatás, cséplés ismeretanyagát és szókincsét elemezte, mégpedig aszerint, hogy a kiválasztott lexémák ismeretében milyen arányban fordulnak elő az ismert, aktív szavak (A jelöléssel). A nem használt, passzív szavak (P jelöléssel), a kihalt lexémák (Kh jelöléssel) szerepelnek a kimutatásban (37.). A vizsgálat kiderítette, hogy a hagyományos paraszti szókincsben a fiatalok körében igen erős a gazdálkodással kapcsolatos szavak pusztulása. Már csak az idősebb generációk nyelvében élnek elevenebben ezek a sajátos szavak, kifejezések. Együttal az is igaz, hogy keletkezöben vannak az újabb fogalmak, lexémák (*sertésgondozó, fogatos, állatgondozó* stb.). Nagy veszteség, hogy a találó és szép ritmusú frazémák inkább már csak az idősebbek nyelvében élnek: *A szégin embér disznájának, még a zurak halálának igén na^h hírv van. Aki más tikttyát mégsvi, a magáét ködvö tarcsa* (44.). A tanulmány megjelent korábban: a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének kiadványaként. Szerk.: Szabó Géza. Szombathely, 1992. 19–34. oldal.

Míthogy Nárai nyelvhatáron levő falu, a közvetlen nyelvi érintkezések különböző formái miatt is jelentős hatásoknak volt kitéve. A község mai szókészletében kimutatható a német és a szláv szavak jelenléte. Jóllehet az 1960-as népszámlálás idején magyar nyelvű falunak számított, korábban ide más nyelvű családok is betelepültek, ám az asszimiláció során elmagyarosodtak, és teljesen elfelejtették eredeti anyanyelvüket. Így alakult ki az a meglepő helyzet, hogy német és horvát nevű személyek tökéletesen beszéltek a helyi magyar nyelvjárást. A német jövevényszavakból alakult tájszavak vélhetően a község egykori német lakóira, ill. a környező falvak német lakosságára utalnak. Ezt a témát járta körül igen alaposan Guttman Miklós *A német eredetű tájszavak állapota Náraiban* című dolgozatában (45–54.). A ma is élő német tájszavak ismeretét kérdőív segítségével

gyűjtötte össze. A vizsgálatra kiválasztott szavakat a tanulmány 46–48. oldalán olvashatjuk. Számomra igen meglepő, hogy ilyen sok tájszónak van Náraiban német előzménye! Az adatközlök három nemzedéket képviselnek: 1. a 30 év alattiakat, 2. a 35–60 év közöttieket, 3. a 65 év felettieket. A tőlük kapott adatok alapján készült százalékos kimutatás teszi lehetővé a nemzedékbeli eltérések elemzését, értelmezését (49.). A viszonyszámok azt igazolják, hogy az idösek korosztálya a kérdőívben szereplő valamennyi szót ismeri; a második nemzedék képviselőinek szóismerete kisebb mértékű csökkenést mutat. Az első nemzedék tájszóismerete nagyobb fokú csökkenést jelez. Helyesen állapítja meg Guttman Miklós, hogy „a szókészleti réteg változása, pusztulása nyilvánvaló tény, azonban a szavak elmúlása nem megy gyorsan végbe” (49.). Tanulságos az a kimutatás is, amely a családi nyelvben élő tájszavak nemzedékbeli eltéréseit szemlélteti (51.). A vizsgálat összefoglaló értékelése a dolgozat végén olvasható (51–54.). Nem említi a szerző, hogy a német eredetű jövevényszavak hogyan váltak tájszóvá Náraiban. Szerintem a folyamat talán így mehetett végbe: először a német nyelvből átvett (kölcsönzött?) szó az adott településen a magyarok nyelvében még csak jövevényszónak számíthatott, majd → kezdett elhomályosulni a szó eredete (korábbi hovartartozandósága), ezután → lassan „elfogadott” magyar szónak vélte a magyar lakosság → s mivel a magyar nyelvben az átvett szó különleges (köznyelv oldaláról tekintve), besorolódik a magyar tájszavak közé. Az átvételnek két fő formája volt: a) a falu magyar nyelvjárárásában kissé torzul az átvett szó alakja (*himper* → *himpér* 'málna'; *spaget* → *spagét* 'zsinag, spárga'; b) az átvett szó a magyarban mellékjelentéssel is bővül (*keck* → *kekk* 'szemtelen, arrogáns, durva'; *fassen* → *faszul* 'vesz, vételez, szerez, lop'. Érdemes még azt megemlítenünk, hogy az ÜMTSz is felvette a magyar tájszavak közé a korábban német jövevényszónak minősített szavakat!

Tájszavakat közöl a szerző a *Szójegyzék Náraiból* című dolgozatában (57–84.). A szócikkek szerkezete: **címszó** (félkövér betűs); a címszó szófaja; a címszó jelentése; a szó példamondatban. Például: **canközik** –tn. i. 'lassan megy' *Alig tuttam hazacanközni, akkora sár vuot. cimber* –fn. 'cimer' *Kihánto a kukorica a cimbergyit*. Reméljük, hamarosan teljes tájszótár formájában is megjelenteti Guttman Miklós a sok nyelvi archaizmust őrző tájszógyűjteményét!

Néprajzi, helytörténeti és dialektológiai vonatkozásai miatt van különleges értéke a kötet végére került nyelvjárási szövegeknek (*Élőnyelvi szövegyűjtemény. – Népi beszélgetések Vas megyéből. Nárai – Kenyérstűtés Náraiban* [85–140.]). A szövegek lejegyzése tartalmilag hiteles és fonetikailag is pontos, egyértelmű. A kérdések és a válaszok összhangja azt mutatja, hogy Guttman Miklós kiváló kapcsolatot tudott teremteni adatközlökivel. Ennek az volt az alapfeltétele, hogy gyermekkorában maga is részt vett a ház körüli és a mezei munkában, így egyenrangú beszélőpartnere volt adatközlökinek.

Szlavisztikai szempontból érdemel figyelmet a *Szláv elemek egy magyar falu nyelvében* (141–144.) és *A földrajzi nevek szláv rétegeről egy magyar falu nyelvében* (145–151.) című tanulmány. Kuriozumoknak tekinthetjük az *Archaikus népi imádságok szövegészleteit* (153–154.). Gyűjtésük ma már csaknem lehetetlen. Tudománytörténeti ismertetés és értékelés szándékkal írhatta a szerző a *Csaba József (1903–1983) nyelvészeti munkásságáról* című dolgozatát. Valószínűen ke-

vesen tudják, hogy Csaba József sok értékes adatot jegyzett fel a madárnevek, növénynevek, vallási ünnepek és a népi méhészkedés szókincsére tárgykörökben. A 160. oldalra került Csaba Józsefnek a népi méhészkedés kutatásához készített térképe. Rövidke írásban bizonyítja a szerző, hogy a helyi nyelvjárásban a *miniszter* szó 'ministráns' jelentésű (55.).

Elismerés jár Nárai község Önkormányzatának és azoknak a személyeknek, akik önzetlenül támogatták ennek az értékes könyvecskének a megjelenését. Nárai község lakossága legyen büszke arra, hogy Guttmann Miklós professzor úr, a falu jeles szülötte – Németh Tamás polgármester úr szavaival – „*Nárai múltját, nyelvi kincsét nem hagyta elveszni*”, ellenkezőleg: példamutató tudással és szorgalommal örökítette meg az utókor számára.

(A könyv beszerezhető: 9797 Nárai, Polgármesteri Hivatal. Felélés kiadó: Náraiért Egyesület, Marton Melinda titkár, Horváth Szabolcs elnök, Németh Tamás, Nárai Község polgármestere.)

Pesti János

SALLAI JÓZSEF (szerk.):

Tiszaszentmárton

A Nyírség északkeleti csücskében megbúvó 1250 lelkes település, Tiszaszentmárton letűnt évszázadairól jelent meg igényesen szerkesztett és nyomdailag kivitelezett kötet, amiből – ahogyan a szerkesztő, Sallai József fogalmazott – az „*egymásba hajló életek*” történeti forrásokban fellelhető lenyomatát ismerheti meg az olvasó. A könyv két fejezetre tagolódik. A *Múltunk* címűben valamint az *Ember és környezet* fejezetekben tizenhét tanulmány található.

A tours-i püspök, Szent Márton emlékét őrzi a településnév. A falu határában már az újkőkorra datálható régészeti leletek is előkerültek, bizonyítván, évezredekkel ezelőtt is kedvező feltételeket kínált a táj a megtelepedéshez. Toldi Zoltán tanulmányában megállapította, hogy jelentős emlékeket hagytak az avar megszállás évszázadai, de hasonlóan a honfoglaló magyarok is. Tiszaszentmárton határában a kőzelmúltban végzett ásatások két Árpád-kori falu beazonosításával zárultak. Szentmárton középkori történetét Németh Péter foglalta össze, részletesen kitérve a falu és a szomszédos települések birtokosaira, a nemesek torzalkodásaira, a földesurak olykor hangos perlekedéseire, egymásnak feszülésére. Jakab Attila a tiszaszentmártoni református templom történetét tárja az olvasók elé az írott forrásokra és a régészeti feltárások, többek között a 2001-ben végzett falkép- és falkutatások eredményeire támaszkodva. A Tisza-könyvekben állt egykori erősség töredékes múltjához Sajtos Szilárd gyűjtött adatokat. A várkastélyt a helyi birtokos család, a Losonczyak építhették azzal a céllal, hogy ellenőrizze az eszenyi és szalócai út átkelőhelyeit. A török időkben a szentmártoni vár birtokosa Losonczy Anna volt, akéhez Balassi Bálint Júlia-verseit írta. A Temesvár ostrománál hősi halált halt várkapitány, Losonczy István lányának. Annának alakját a források segítségével már Szentmártoni Szabó Géza idézte fel, és az életrajz részleteit összevetette Balassi lírai önéletrajzában főszerepet játszó Losonczy Annával.

Tiszaszentmárton múltját a reformációtól az első világháború végéig nagy ívű értekezésében Takács Péter tekintette át. Többek között kitért a hanyatlást mutató ké-

ső középkori gazdálkodás helyi jellemzőire, a népesség alakulására, a mezővárosi rang tisztázatlanságára és végül a trianoni békediktátum szentmártoniakat érintő közvetlen következményeire. Ezen a ponton vette fel a történet fonalát Bene János, aki a két világháború közötti évtizedeket áttekintve hangsúlyozta, hogy a Zsurkkal körjegyzőségbe került faluban szerény fejlesztésekre és építkezésekre (községháza, postaügynökség épülete, vasútállomásra vezető út) nyílt mód. A falu lakosságához képest számottevő iparos és kereskedő dolgozott helyben az 1920-as, 30-as években. Böven jutott a második világháború terhéből a szentmártoniaknak, 1944 ősze tetemes károkat okozott a faluban. A közélet 1944 és 1950 közötti alakulását Sallai József tekintette át, a tanácsrendszer és az önkormányzatiság eseményeiről pedig Szabó Éva írt.

Az *Ember és környezet* fejezet nyitótanulmányát Kormány Gyula készítette el tudományos alaposítással. Sorra vette a község földrajzi helyzetét, a felszín formálódását, az éghajlati sajátosságokat és a vízföldrajzi adottságokat. Tiszaszentmárton településképét a XVIII. századig visszanyúlva Kókai Sándor rekonstruálta, ezenkívül áttekintette az infrastruktúra és szolgáltatások jellemzőit. Az eligazodást segítő és a térhez való kötődést tükröző helynevek feltárása, rendszerezése és leírása a nyelvész Révay Valéria érdeme. A kötet olvasói megismerkedhetnek a szerkesztő jóvoltából a Tiszaszentmártoni Református Egyházközség és a helyi iskoláztatás múltjával. Az iskolán kívüli szabadidős művelődés intézményei, a könyvtár és művelődési ház történetét Leskovicz Gáborné foglalta össze. A tárgyi és szellemi néprajz, a néphagyományok helyi jellemzőinek átgondolt bemutatása Bodnár Zsuzsannát dicséri. A fényképekkel gazdagon illusztrált kötet minden honismeretet oktató pedagógusnak, helytörténetet kedvelőnek figyelmére érdemes.

(Tiszaszentmárton, 2014. 274 p.)

Reszler Gábor

KOVÁCS ZSUZSANNA:

Értékteremtők, jeles személyiségek Rábacsécsényben

A Honismeret című folyóirat gyakorta közöl könyvrecenziókat. Ezek között ritkán lehet olvasni kis lélekszámú helységekből származó, hírességekről szóló összefoglaló munkákat. Ennek oka a kis merítési lehetőség. A kutatási lehetőségek is csekélyek. A kis- és közép-nemesség tagjai a tehetséges gyermekeiket nagyvárosok iskoláiba járatják, ahonnan aztán – jórészt foglalkozásválasztásuk miatt is – más, távolabbi helységekre költöztek. E társadalmi rétegnél volt egy olyan szakás, hogy az első fiúgyermek pap lett, a második orvos, a harmadik pedagógus. Ez jó volt a családnak, a társadalomnak, a gyermekeknek, de ez fokozta a szülőhelyről való elvándorlást. Ugyanakkor megnehezül a pályák nyomon követése is. Ezért is érdemes a kutatásokat megbecsülni, támogatni. A falu emléket állít, tanul a példákából, a tudat alatt is beépíti a jövő megtervezésébe.

E célokot tartotta szem előtt Kovács Zsuzsanna tanárnő, aki nyolc jeles személyiség életrajzát, példateremtését örökítette meg a 88 oldalas mű lapjain. A bőséges képanyag érzékelteti, hogy az egész falu magáénak érezte a feladat minél jobb megoldását. A nyolc személyiség (elhalálozásuk sorrendjébe rendezve) közül hat a

falu szülötte. Kétten úgy kerültek a könyvbe, hogy munkás életüket Rábacsécsényben töltötték, és így járultak hozzá a közösség értelmiségének formálásához, kialakításához. Munkásságuk nélkül a falu szellemisége elszegényedett volna. Természetesen voltak és vannak ma is további jeles személyiségek a falu életében. A szerző a bevezetőben utal arra, hogy munkásságuk bemutatására, annak méltatására egy későbbi kiadványban kerül sor.

Rábacsécsény észak-dunántúli, Győr közeli község. Első említése (1258) alapján Árpád-kori falu. Igazi kistelepülés: lakóinak száma a legutóbbi népszámláláskor (2011) 593 fő volt. Ennek ellenére birtoklásáért komoly összetűzések voltak (Győr nemzetségbeli György, illetve Ders nevű tagjai, pannonhalmi apátság, Cseszneky család, Sibrik család, Szabacsy familia stb.). Ennek oka lehetett a Rába folyó közelsége, kiváló mezőgazdasági lehetőségei, a vidék szépsége. A XIX. századtól mindezekhez hozzájárultak azok az értékeremtő értelmiségiek és családjaik, kik megféleltek a Széchenyi által megálmodott „kiművelt emberfők” fogalmának.

Korábban már említettük, hogy a szerző tervei között szerepel egy további kiadvány megjelentetése, az e kötetből kimaradtak felidézése céljából (szerző alatt természetesen egy támogató csoport értendő, akik segítették a munka minél pontosabb létrehozását).

A kiadvány első szereplője *Sibrik Erzsébet* (Deák Ferenc édesanyja; Csécsény, 1768. március 26.–Söjtör 1803). A vele foglalkozó szöveges rész 15 oldal, amit több tényező is indokol: a család helyzete, különös tekintettel Deák Ferenc történelmi szerepvállalására. Másrészt a szerző szerint a Sibrik–Deák familia kutatása még korántsem érte el a hasonló családok feltárási viszonyait és mélységét. Eötvös Károly jórészt összefoglalja a család történetét, de inkább szellem-történetet ad elő, tollát nem a kutató tudós pontossága vezette elsősorban. Az biztosra vehető, hogy a család Bajorországból került Magyarországra. A népes familia sok magas rangú politikusot adott az országnak, és számos katonát is feljegyeztek. A család 1527-ben kapta Csécsény helységet, melyet 1636-ban elpusztítottak a portyázó török csapatok. Sibrik Zsigmond 1689-ban a teljesen felégetett és elpusztított Csécsényt újjáépítette és betelepítette. A Sibrikiek jól gazdálkodtak, így a falu is fejlődésnek indult.

Sibrik Erzsébet 20 évesen ment férjhez id. Deák Ferenchez. Négy születe volt, három gyermek korán elhunyt. Sibrik Erzsébet 35 évet élt, temetése Kehidán történt. Itt jegyezzük meg, hogy a közlemény családfaábrái nehezen tekinthetők át, az évszámjelölések számos bizonytalanságot takarnak, alapos áttekintésre szorulnak. Erzsébetről Eötvös Károly mondta a legnagyobb dicséretet. Deák rokonságáról azt írja, hogy az ősök között már meg kellett lennie az elme és jellem azon csíráinak, melyek Deák Ferenc, „a haza bölcese” egyéniségében már teljes „tüneményben állottak elénk”. Sibrik Erzsébet e természettől rendelt feladatának kiválóan megfelelt.

A második tárgyalt csécsényi kiválóság *Molnár Szabó János* (Csécsény, 1728–Szepesváralja, 1804). Édesapja a csécsényi Rába-szakasz vízimolnárainak egyike. Édesanyját korán elvesztette. Eszes és ügyes fiú lévén, bekerült a győri jezsuita gimnáziumba, majd innen Pozsonyba küldték, szintén a jezsuita gimnáziumba, hogy németül is jól megtanuljon, a filozófia és a természettudományok mellett. 1745-ben úgy dönt, hogy belép a je-

zsuitákhoz. Két évig Bécsben tanul, majd Szokolára megy, hogy retorikát és poétikát tanuljon (a jezsuitáknál a jó szónokok kiemelt képzésben részesültek). Itt olyan tulajdonságokat fejlesztettek ki a tanulóknak, mint az öntevékenység, versengés, a nyilvános szereplés. A tanuló filozófiai tanulmányokat folytattak, a francia, a német, a görög nyelvet is meg kellett tanulniuk. Többen a zsidó és más keleti nyelvek tanulmányozását is feladatuk kapták. Grácban filozófiát tanul. Végigtanítja az országot (Sárospatak, Kassa, Esztergom, Buda, Nagyszombat). 1756-ban pappá szentelik. Itt írja meg első könyvét *Régi Jeles Épületekről Kilentz Könyv* címmel. Megkezdte tanári pályáját, 8 évig tanított Nagyszombatban. Tanított retorikát, bölcselést, etikát. 1774-ben – a rend feloszlata után – visszatért Csécsénybe, és lelkipásztori feladatokat látott el. Ekkor ír három könyvet és egy prédikációs kalauzt. 1776-ban a Királyi Akadémiára nevezik ki igazgatónak (egyetemi tanári és királyi tanácsosi címek egyidejű odaítélésével). 1770-ban megkezdődik a nagyszombati egyetem Budára való telepítése. Mindvégig hangoztatta magyar voltát, lemondatták főigazgatói címéről, majd II. József szepesi kanonokká nevezi ki. A következő 20 évben folytonos irodalmi munkálkodás jellemezte; az idő múlásával krónikus betegségek is gyötrik, és 1804. február 15-én legyőzik a nagy munkabírású, az óriási életművet létrehozó természettudóst. Számos tudománynak vetette meg az alapját, mint a fizika (az első magyar nyelvű fizika tankönyv), az építészet (az első magyar nyelvű építészeti munka), a nevelélmélet, dogmatika (négykötetes egyháztörténeti alpmű), a közművelődés (latin nyelven háromkötetes természetrajzot tett közzé: a növénytan, állat- és ásványtan összefoglalása). A külföldi irodalom megismerését tette könnyebbé kortársainak *Magyar Könyvház* címen. 22 évig kivonatolta a külföldi tudosok munkáit (1783–1804): ime az első magyar könyvűjság. Falujában civil szervezet és egy utca is viseli Molnár Szabó János nevét. Műveivel és személyiségével nagy hatással volt hazánk tudósaira, a szellemi élet fejlődésére.

A következő nagy szülött *Csécsényi Svastics Ignác* (Csécsény, 1752–Mosonszentmiklós, 1825). A Svastics család tagjai az egész Dunántúlon ismertek voltak, miután több megyében is fontos közigazgatási tisztségeket viseltek. Ignác apja Svastics György volt, aki ispán volt a Sibrik-birtokon. Ignác a győri jezsuitákhoz járt, majd az 1775–1777 közötti időszakban a győri papnevelde növendéke volt. 1779-től Mecséren plébános, majd a mosonszentmiklósi plébánián tölt el 30 évet, 1825-ig. Itt alkotja meg fő művét, a *Magyarok történelme* című könyvet, mely 3 kötetből állt. Természetesen a nagy mű előtt és után is írt kisebb lélegzetű munkákat. Ezek közül kiemelkedik a *Magyarok esmérete* (1823), mely átfogó képet igyekezett adni a magyarságról (földrajzi környezet, a valláshoz és a hithez való viszony, közigazgatási struktúra, vármegyei rendszer, tudományos eredmények stb.). A szerző megemlíti, hogy a mosonszentmiklósi helyörténetesek is falujuk kiemelkedő személyiségei közé sorolják volt plébánosukat.

A következő ismertetésre kerülő személyiség *Hérics Márton* (Csécsény, 1855–Kisbér, 1910). Iskoláit Csécsényben végezte, majd a győri Papnevelő Intézetben folytatta tanulmányait (1874–1878). Pappá szentelésére 1878. július 8-án került sor. Káplán volt több Győr környéki községben. 1884-ben Bokod község plébánosa lett, majd 1887-ben került Ászárra. Egy öccse született 1865-ben, aki orvos lett, szemészként az Osztrák–Ma-

gyar Monarchia hadseregének főszemesze volt. Márton pap látta, hogy Ászár mindenirányú lepusztultságán feltétlenül segíteni kell (nagy volt a nyomor, rosszak voltak a gazdasági viszonyok, a termelési eredmények még a környező területektől is elmaradtak). Több lépcsőben próbálta az objektív és a szubjektív viszonyokat megváltoztatni, fontossági viszonyok és összefüggések felsorolásaként néhány: új iskola építése, az első magyar falusi takarékpénztár beindítása, téglagyár létrehozása (munkahely, iskola, jövedelemnövekedés stb.), agrártörténeti és technikai könyvek fordítása, pajtszínház beindítása (az Ászáron született Jászai Marival), Tüzoltó Egylet létrehozása, legény- és leányegylet megteremtése. Bécsben is ismerték már a tudós plébánost. 1898-ban I. Ferenc József császár és király 50 éves uralkodói évfordulójára ünnepségsorozattal készültek. Az uralkodó őt jelöltette ki az ünnepi szentmise és szentbeszéd bemutatására. A beszéd német nyelven hangzott el, de angolul, latinul és franciául is összefoglalta mondanivalóját. A beszéd számos kiadást ért meg, így az egész ország olvashatta. Látónoki szavakkal jövődölte meg a világot sújtó világháborúkat. 1907-ben Kisbérre nevezték ki plébánosnak. 1910. május 18-án szepszisben meghalt. Halálának 100. évfordulóján Ászáron emléktáblát avattak.

A következő csécsényi szülött: *Georgievic–Gyürkey György* (Csécsény, 1886–Budapest, 1950) katona és festőművész. Két gyermeke volt, felesége 1934-ben meghalt. Elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát, Rudnay Gyula tanársegédjévé választotta. „Sikeres” első világháborús szereplését 1939-től kénytelen volt folytatni alvezetési rangban. Mivel a rábizott munkaszolgálatosok bizonyítható módon éheztek, 15 évre ítélte a második világháború utáni hadbírság, melyet később enyhítettek, de ekkor már a szervezete legyengült, és 1950-ben meghalt. Jeltelen sírból exhumálták, és Győrben temette el családja a családi sírboltban. Festészetének megítélése még várat magára.

A következő bemutatandó személyiség *Szabó Miklós* igazgató, kántortanító (Rábászentmiklós, 1890 – Csécsény, 1953). Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd a győri bencés gimnáziumba került. Jó tanuló volt, vonzódott a humán tantárgyakhoz, nyelvekhez. Orvos szeretett volna lenni, de anyagi okok miatt végül tanítói oklevelet szerzett. 1912-ben pályázott Rábacsécsényben a kántortanítói állásra, melyet elnyert. Tíz gyermeket neveltek fel feleségével együtt, egy három hónapos kisfiuk meghalt. Szabó Miklós tanította a felső tagozatos diákokat, emellett még az igazgatói feladatokat is ellátta. Feleségével fű- és lányénekkart szerveztek, de emellett még levanteoktatást is folytattak. A háború után az utóbbi miatt megbüntették – ráadásul nem értett egyet a tanintézmények államosításával. B-listára helyezték, szolgálati lakásából kiűzték. Egészsége folyamatosan romlott, majd 1953. április 20-án meghalt. 38 évig igazgatót és tanított, nem csoda, hogy mély nyomokat hagyott a falu kulturális-szellemi fejlődésében.

Következő alanyunk *Sólymos Péter* (Vértesszló, 1888–Rábacsécsény, 1954). Sokgyermekes, katolikus német család nyolcadik, utolsó gyermekéént született. A szülők korán meghaltak; a család anyagi lehetőségei csak egy gyermek taníttatását tették lehetővé. Gimnáziumba Tatára járt, a tanítóképzőt Győrben végezte. A család eredeti neve Seifeit volt, ezt Péter magyarosította Sólymosra. 22 évig tanított Csécsényben, úgy, hogy az egész falu nagyon szerette. Tanítói tevékenységét csak a népnevelői munka überelte (tömeges faültetések, hely-

történeti tevékenység stb.). Keze nyomát még sokáig fogja Rábacsécsény viselni.

E kötet utolsó bemutatásra méltó alakja *Sólymos László Szilveszter* (Rábacsécsény, 1920–Pannonthalma, 2006). A Sólymos család első gyermeke volt. A család több tagja tanult Sopronban, egy nagybátyja itt volt bencés gimnáziumi tanár, őt is odaküldte a család, ami kitűnő választásnak bizonyult. 1937-ben leérettségizett, mégpedig kiváló eredménnyel, és jelentkezett a bencés rendbe. Avatása után Bécsben, Rómában folytatott teológiai tanulmányokat, de gyermekkori tüdőbetegsége progrediálni látszott. 14 hónapig szanatóriumi ápolásra volt szüksége, de állapota rendeződött. 1946 és 1950 között tanított. A rendszer úgy értékelte tevékenységét (hit-tanítást!), mint illegális szervezkedést a rendszer megdöntésére, amiért a fiatal papot életfogytiglanra ítélték. Ebből 5 év két hónapot leült – az 1956-os forradalom szabadította ki. 1957-től a Hittudományi Akadémián tanult, ledoktorált, főiskolai tanár lett. Sokféle egyházi munkát végzett. 1988-tól haláláig Pannonthalmán élt. Rábacsécsény 2008 augusztusában ünnepelte a falu irásos említésének 750. évfordulóját. Megemlékeztek dr. Sólymos László Szilveszterről is. Hortobágyi Cirill perjel így emlékezett: „*Szükségünk van szentekre, akikre föltekinthetünk. Szükségünk van vezetőkre, akik nem a változó irányú szélhez igazodnak, hanem sziklára akarnak építeni. Kellenek felelős emberek, akik tudják: szükség van az embernek, hogy lelkét az Istenhez emelje...*” Sólymos László Szilveszter ennek kiválóan megfelelt.

Ez a könyv egyszerű eszközökkel példát mutat a kitelepüléseken élő helytörténészeknek falujuk értékeinek felkutatására. Mindenkinek ajánlom.

(Kiadó: A Molnár János Egyesület Rábacsécsényért, 2014)

Gesztesi Tamás

NÉMETH CSABA–VARGA LÁSZLÓ:

Egy elveszett zászló nyomában. Tápiógyörgye és Nagymenyver kapcsolatának története

2015. szeptember 19-én rendhagyó, kiállításal egybekötött találkozóra került sor egy kis magyarországi településen, Tápiógyörgyén. Ilyen jellegű ünnepi estekről, megemlékezésekről gyakorta hallani, de a szóban forgó délutánt más miatt is érdemes megemlíteni. A fotókiállítás nemcsak Tápiógyörgyét célozta, hanem egy felvidéki kisvárost is, Nagymenyvert. A fotók a két település baráti kapcsolatát idézték meg az odaérkezők számára. A délután másik jelentős pillanata volt, amikor a két település polgármestere aláírta a „testvértelepülések” közti, s a további közös együttműködésről szóló szerződést. A külföldi megemlékezéseknek, ünnepi esteknek, koszorúzásoknak megvan ugyan a hangulatuk, de mivel gyakran váltja egyik a másikat, hamar a feledés homályába merülnek. Fontosabb és értékesebb viszont az, ha hiteles dokumentumok és hosszas kutatómunka alapján megjelenik egy kézzelfogható monográfia, gyűjtemény, vagy emlékirat, mely pontosan és megmásíthatatlanul rögzíti a történelmi eseményeket, múltbeli élményeket, emlékeket.

A Csemadok Nagymenyveri Alapszervezete és a Torockói Baráti Társaság kezdeményezésére, valamint a helyi önkormányzatok támogatásával két ismert helytör-

ténéz, Németh Csaba¹ (Tápiógyörgye) és Varga László² (Nagymegyér) közös munkáját dicsérve jelent meg egy igényesen átgondolt és megszerkesztett tanulmány, melynek bemutatójára is sor került az említett napon. A könyvet Bihari József, a Pest megyei múzeumok nyugalmazott igazgatója lektorálta és tanulmányértékű elemzéssel ismertette annak értékeit a hallgatóság számára. A kötet a 95 évvel ezelőtti eseményeket, azok történelmi háttérét és utóéletét, illetve a két település kapcsolatát hivatott visszaidézni az olvasó számára. A könyv hitelességét nemcsak a felhasznált dokumentumok, tanulmányok és szakirodalom támasztja alá, hanem „*olyan valós történeteket rögzítenek, amelyek mai hitelét még leirtan, élő visszaemlékezésként hitelesíteni lehet*” – írja Bihari a *Tápiógyörgyei Faluújság*³ helytörténeti rovatában még a könyvbemutatót megelőzően.

A történelmi visszaemlékezés 1938. november 2-ával indul, amikor az I. bécsi döntést követően Magyarország visszakapta Felvidék déli részét, s vele együtt 1 millió 62 ezer, többségében magyar nemzetiségű lakost. Ekkor alakult a *Magyar a Magyarért* mozgalom is, melynek legfőbb célja a visszacsatolt területek integrálása, lelki és anyagi támogatása volt. Ez a felhívás tömegeket mozgósított, hogy bizonyítsák hazaszeretetüket és elkötelezettségüket. Emellett működött még az országzászló-mozgalom is, melynek lényege, hogy különféle szervezetek és intézmények követeként indultak kisebb-nagyobb delegációk azért, hogy 1–1 himzett zászlóval ajándékozzák meg a felvidéki településeket, s a régi-új honfitársakat. A magyar hadsereg katonái, a levették is örömmámorban ünnepezték a visszatérést. Ezt az időszakot méltán említhetjük tehát Magyarországot két világháború közötti történelmének legszebb fejezeteként. Ilyen történelmi háttér alapozta meg a két település megismerkedését és egymásra találást, s így jutott el Tápiógyörgye küldöttsége első ízben Magyarogyerre – olvasható mindez a könyv előszavában, Németh Csaba tollából. A második világháború zivataros eseményei okán sajnos feledésbe merültek ezen megható ünnepek emlékei, mígnem 67 év után újra felvette a két község egymással a kapcsolatot, s azóta számos találkozó, rendezvény valósult meg, melyeknek a szóban forgó könyv állít méltó emléket.

¹ Németh Csaba történelemtanár, helytörténész, gyermekkor óta él Tápiógyörgyén. 2006-tól a Torockó Baráti Társaság civil szervezet elnökeként tevékenykedik, melynek fő tevékenysége a határon átvivő magyar–magyar kapcsolatok ápolása. 2010–2014 között a *Tápiógyörgyei Faluújság* főszerkesztője volt, 2006–2010 között az önkormányzat kulturális bizottságának külsős tagja, 2014-től pedig önkormányzati képviselő. Több helytörténeti témájú újságcikk mellett két önálló kiadvány szerzője, ill. társszerzője. Közéleti munkásságának elismeréseként 2011-ben Tápiógyörgye Község Önkormányzatától megkapta a *Tápiógyörgyért emléklapot*.

² Varga László történelemtanár és helytörténész, 1973 óta él Nagymegyeren (Szlovákia–Felvidék). Közél 35 évig, 2012-ig volt a Csemadok nagymgyeri helyi szervezetének elnöke. Jelenleg a Csemadok Dunaszerdahelyi TV elnökségi tagja és az Országos Ellenőrző Bizottság alelnöke. A szervezetben kifejtett több évtizedes munkájáért 2015 januárjában megkapta a Csemadok legrangosabb kitüntetését, a *Csemadok Élelmű Díjat*. A 90-es évektől a város krónikájának írója, valamint a helyi tájház vezetője. Helytörténeti kutatásai alapul szolgáltak annak a 27 kiadványnak, melyeknek szerzője, vagy társszerzője volt. Ez irányú munkásságáért 2012-ben a helytörténészek országos szervezete, a Pátria Szövetség díjában részesült, 2014-ben pedig megkapta *Nagymgyer Város Polgármesteri Díját*.

³ Faluújság Tápiógyörgye, XXIV. évf. 3. szám, 2015. július, 4. o. ISSN 2062–5324.

A keménykötésű könyv szürkésbarna színe, mintegy megkopott fénykép sejteti a távolabbi múltat, régi emlékek sorát. A könyv borítóján egy fotó látható. Ez a kép ékes bizonyítéka annak a bizonyos zászlóátadási ünnepségnek, melyre 1939. június 6-án került sor Nagymegyeren. Emellett természetesen megannyi fénykép, korabeli térképrészlet, vagy újságcikk tanúskodik a régimúltól, valós, megtörtént eseményekről és a két község kapcsolatának alakulásáról és jelenéről. A kiadvány tartalmát tekintve tíz fejezetre oszlik, melyet a már említett előző vezet be, s a könyv másik szerzője fejezi be azt a zárszóval.

Az első fejezet *Tápiógyörgye történelme* (NCs), melyben a szerző bemutatja a falut, annak földrajzi elhelyezkedését, leírja nevének eredetét, a környéken talált értékes leleteket, jelentős építményeket, s az itt megfordult, vagy élt híres személyiségeket. Teljes képet kapunk emellett arról is, hogy a természeti csapások és történelmi események befolyásoló tényezőivel szemben miként született újjá a falu, hogyan változott a község lakosságának összetétele, milyen jelentős eseményeket, szokásokat tartott, vagy épp tart a mai napig a község közössége. Tápiógyörgye 2005-ben megnyerte a Magyarországi Falumegújítási Versenyt, 2007-ben pedig *A legvirágosabb magyar falu* volt. Jelenlegi arculata, a tiszta és rendezett környezet, valamint a korszerűen felújított épületek kellemes hangulatot nyújtanak az idelátogatóknak.

A könyv második fejezete *A Megyer név emlékei Tápiógyörgyén* (NCs) címet kapta. A Megyer név megjelenését a szerzők visszavezetik az 1200-as évekig, régi, kézzel írott térképek, helyszínrajzok, régészeti leletek és különféle birtoklevelek segítségével. Egy XX. század eleji helytörténeti tanulmányban az egykori települések elhelyezkedését a következőképpen jegyezték fel: „*A tatárjárás idején a község Pokoltanyai Megyernél, a török hódoltság idején pedig báró Megyernél volt, s ekkor több adót fizetett, mint Tápiószele*” – olvasható idézetként a 31. oldalon. Nem véletlen tehát a két község kapcsolata és egymásra találása.

A harmadik fejezet *Nagymgyer történelmét* mutatja be az olvasónak. Varga László helytörténész több munkájában dolgozta fel Nagymgyer történetét, vagy azokat az eseményeket, amelyeket a történelem kereké és a változások befolyásoltak. A szerző először egy nagyobb terület, a Csallóköz földrajzi meghatározásával és természeti környezetének bemutatásával indít. Régészeti kutatások alapozzák meg azt a tényt, hogy már a neolitikum idején is lakott volt ez a terület. A legkorábbi, Nagymgyerre vonatkozó írásos feljegyzések a XI–XII. századból származnak. Érdekes lehet az olvasó számára a város nevének változása, a Mátyásfa fotója, mely alatt a legenda szerint a király sátra állt, a város pecsétje, jelentős épületei és emlékművei, intézményei, a virágzó, vagy épp árvíz sújtotta arculata és fejlődése. A szerző a pezsgő kulturális élet és virágzó időszakokkal párhuzamosan a város lakosait ért megaláztatásokat és elnyomást is kendőzetlenül tárja az olvasó elé.

A könyv negyedik fejezete Nagymgyer történelmének utolsó, csaknem 100 évét dolgozza fel a különféle hatások fényében. A fejezet címe *A trianoni döntés hatása Nagymgyeren*. A várost 1919. január 7-én Csehoszlovákiához csatolták. E fordulat merőben meghatározta további sorsát, lehetőségeit és életét. A terület 1938-as újabb visszacsatolásáról, a területről, sőt, még a lakosok számáról is pontos adatokat közöl a szerző. Ebben az időben alakult meg a „*A Magyar a Magyarért mozgalom Nagymgyeren*”, mely valójában már a következő fejezet címe is, viszont szervesen kapcsolódik az azt megelőzőhöz. Olvashatunk itt a mozgalom célkitűzéseiről, tevékenységéről. Ugyanitt vezeti meg a szerző Turák István

főjegyző nevét, akinek kezdeményezésére Tápiógyörgye község elöljárói Nagymenyger városát kívánták segíteni és támogatni. Ez a támogatás meg is történt, melyről az egykori Szent Elzeár zárdaiskola naplója is említést tesz. Ugyanitt látható egy fotó is egy Nagymenygerre került zászlóról, amit sokáig a város esperese, Kovács László őrzött. Egyöntetűen viszont nem derül ki, hogy ez lenne-e az a bizonyos zászló, amelyet Tápiógyörgye hozott ajándékba.

A következő fejezet *Az első nagymenygeri találkozás emlékei Tápiógyörgyéről*, ismét Németh Csaba szerzőtárs munkája. Ebben a fejezetben is szó esik a mozgalom munkájáról és törekvéseiről 1938 után, egy másik nézőpontból. Ennek bizonyosságát látható egy levelezőlap, melyet Szarvas Sándor írt feleségének, egy igazolvány másolata Varró Sándor tápiógyörgyei lakos nevére, mely a felvidéki bevonulásban való részvételt tanúsítja, különféle újságcikkek Tápiógyörgye és más felvidéki városok kapcsolatáról, vagy éppen egy rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvének másolata. Ugyanitt olvashatunk még a levonték közreműködéséről, melyet szintén egy korabeli dokumentum fotója támaszt alá. Az utazás előkészületeiről, a zászlóátadás ünnepélyes aktusáról a még élők visszaemlékezése segítette a szerzők munkáját.

A hetedik fejezet a nagymenygeriek szemszögéből közelíti meg az előzőekben leírtakat. A fejezet címe *A tápiógyörgyei levonték látogatása Nagymenygeren* (VL). A szerző itt is megfelelő mennyiségű korabeli dokumentummal támasztja alá a két település közti kapcsolat alakulását fotók, beszámolók és levelek segítségével. A történetek leírása szinte egybeolvad, s az olvasó észre sem veszi, hogy immár a következő fejezethez érkezik: *Egy elvesztett zászló nyomában*, mely egyben a kiadvány címe is. Ebben a fejezetben Varga László a két település aktív kapcsolatát, a közös projekteket és eseményeket szedi rendszerbe. A fotók, az együttműködési szerződés, vagy az események táblázatba (2006–2013) szedése segíti az olvasót. A feldolgozott „nyolc év alatt 45 találkozást és közös rendezvényt sikerült a két szervezetnek megvalósítani, ebből 25-öt Nagymenygeren illetve 19-et Tápiógyörgyén és 1-et Torockón.” (128. o.)

A kiadvány két utolsó fejezete szintén Németh Csaba munkája, melyben az előző gondolatmenetet lendíti tovább: *A kapcsolat folytatása Tápiógyörgyén* címet viselő fejezetben, melyet történelmi tényekkel, az adott körülmények és lehetőségek felvázolásával és újabb ismeretekkel tesz érthetőbbé és érdekesebbé. Olvashatunk itt a kapcsolat újrafelvételének minden lépéséről, a kezdeti nehézségekről, a baráti fogadtatásról és a közös ügyszó való pozitív hozzájárulásról. A két település egymásnak is bemutatkozott, s a későbbiekben nemcsak az önkormányzatok, hanem a civil szervezetek, az egyházak képviselői, kultúrcsoportok, sportolók is bekapcsolódtak a közös projektekbe. A két település baráti, illetőleg testvérkapcsolata jelenleg gyümölcsöző, s az összegyűjtött és leírt események egyre közelebb hozzák egymáshoz a lakosokat is. A kapcsolat újrafelvétele, elindítása már megtörtént. Mindkét fél arra törekszik, hogy ez a közeli és távoli jövőben is így maradjon. Erre a tényre utalnak a szerzők az utolsó fejezetben, melynek címe: *Az ifjúságba vetett reményeink*. Mindketten fontosnak tartják a kapcsolat kibővítését a fiatal generáció irányába is. Ilyen meggondolásból látogattak el a tápiógyörgyei gyerekek Nagymenygerre és viszont. Az így szerzett élményeket támasztják alá azok a levelek és beszámolók, melyek helyet kaptak a könyv eme fejezetében.

A kiadvány zárszava Szabó Dezső gondolatával indul: *„Mindен magyar felelős minden magyarért”*, mely valójában az egész könyv mottója is lehetne. A szerzők bizakodva tekintenek a gyümölcsöző jövő felé, melynek

megalapozását ők is segítették az események pontos fel-táráásával és összegzésével. A mellékletben további összegyűjtött anyagokból, levelek sokaságából, oklevelek, meghívók másolatából, fotók sorozatából, illetve újságcikkekből szemezgethet az olvasó. Mint ahogy azt a könyv recenziójának bevezetőjében már megírtam, a hivatalos könyvbemutató Tápiógyörgyén 2015 szeptemberében megtörtént. Ezúton köszönöm meg e nemes és átfogó kutatómunkát a szerzőknek.

(Kiadja: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, Nagymenyger Város Önkormányzata, Tápiógyörgyei Torockó Baráti Társaság és a Csemadok Nagymenygeri Alapszervezete, 2015. 213 oldal. ISBN 978-963-12-3022-2)

Orsovics Yvette

BABAI DÁNIEL–MOLNÁR ÁBEL–
MOLNÁR ZSOLT (szerk.):

„Ahogy gondolja, úgy veszi hasznát”
Hagyományos ökológiai tudás és gazdálkodás
Gyimesben

Több tucat Gyimesről és népéről szóló történelmi, néprajzi, nyelvészeti kiadvány között alig néhány foglalkozik a tájjal, a növényvilággal, az itt élő embereknek évszázadok óta megélhetést nyújtó természettel. Ezen kevesek közül is kiemelkedik az, amiről itt szeretnék írni.

A gondosan szerkesztett, gazdagon illusztrált és jó érzékkel összeállított könyv alapvetően öt részből áll.

(1) A *Bevezetés* tartalmazza a szerzők „*hagyományos ökológiai tudás*” fogalmára vonatkozó nézeteit. Ez alkalommal idézik Györffy István néprajztudóst, aki – talán éppen Gyimesre gondolva, hiszen járt itt is –, azt írja sokaktól idézett, de kevesektől követett *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című „röpiratában”: *a tanult ember többnyire el sem akarja hinni, hogy van olyan népi tudás, ami nem külföldről szállt le a néphez, hanem önmagától termelte, vagy ősi hagyományként örzi, mégis létezik*. A könyv célja, szerzőinek szándéka szerint éppen az, hogy „*bemutassák ezt az ökológiai tudást egy működő tájban, ahol az extenzív tájhasználat és a háttértudás-ként szolgáló hagyományos ökológiai tudás, valamint a tudás-átadási mechanizmusok még élnek, és így működésükben, folyamatukban megismerhetők*”.

Rendkívül érdekes megállapításokat olvashatunk a *hagyományos ökológiai tudás összegyűjtésének módszertanáról*. Hiszen itt a *természetismeret* tudásanyagát kell néprajzi és/vagy kulturális antropológiai eszközökkel összegyűjteni. Az „iskolázatlan” emberek pedig többnyire nehezen fogalmazzák meg azt, ami számukra természetes, amit szinte ösztönösen, génjeikbe kódolva végeznek. Pedig ezzel a tudással voltak képesek az elmúlt 2–3 évszázad során „öserdőből” kultúrtájává változtatni ezt a „Patakországot”, és a megélhetésük alapját jelentő állattenyésztés érdekében fenntartani a legelők és a kaszálók optimális arányát, egymást kiegészítő termőképességét. Ezeknek ugyanis évről évre egyensúlyban kellett lenniük, hiszen a jóság az esztendő – rendszerint kisebbik – felében a *reglőknek* nevezett legelőkön táplálkozik. Régen úgy mondták, hogy *addig kell enni adni az ökörnek, amíg a bükkfa ki nem levelezik*. Újabbban azonban egyre többen tartják a szarvasmarháikat egész nyáron istállóban, aminek oka részben a lakosság előregedése, ami felborítja a legelő és kaszáló területek közti ha-

gyománys egyensúlyt; részben pedig a Nyugat-Európában való munkavállalás, ami az állatállomány fokozatos csökkenésével jár. Így aztán, mint a szerzők helyesen megállapítják: manapság „a kaszálók és a legelők meginult felhagyása alakítja a táj képét”.

(2) A könyv második nagyobb egysége azt a szám szerint 140 különböző *élő- és termőhelyet* mutatja be, amit a gyimesi csángó emberek ismernek és számon tartanak. A tájban a tudós kutatók eddig 621 növényfajt találtak, s ebből a Gyimesben élők 309 fajt tudnak megnevezni, tehát az itteni növények mintegy fele személyes ismerősük. A népi növényismeretre általában jellemző ugyanis, hogy az olyan növénynek, amit nem használnak valamire, az esetek túlnyomó többségében még nevet sem adnak. Ezzel a 621 növényfajjal az egykori erdők helyén kialakított gyimesi kaszálórétek Európa növényfajokban leggazdagabb élőhelyei közé tartoznak; egy 4x4 méteres kvadrátban a kutatók a „jó” kaszálókon 60–70 növényfajt találtak, a „legfajgazdagabb” kaszálókön pedig 81 edényes növényt azonosítottak. Ezt a tájhoz igazodó páratlan *biodiverzitású* (biológiai sokféleségű) állapotot csak az itt kialakított, hagyományosan extenzív tájhasználattal lehetett megtartani. Gyimesben jelenleg is kétféle kaszálót *tartanak fenn és kezelnek*, mégpedig a *bennvaló* és a *kinnvaló* kaszálókat. Az úgynevezett *kinnvalók* az értékesebb gyepek, társulásaik a legnagyobb fajgazdagságúak, trágyát sohasem kapnak, természetes módon újulnak és maradnak fenn teljes gazdagságukban. Itt található a legtöbb gyógynövény, itt sarjút nem kaszálják, de az ősszel felnövő *tollókat* legeltetik. A *bennvaló* kaszálókat viszont többé-kevésbé rendszeresen istállótrágyázzák, ezek nagyobb mennyiségű, de értéktelegebb szénát adnak, s kedvező időjárás esetén kétszer is megkaszálhatók.

A kaszálókkal szemben a legelőterületek visszaszorulóban vannak, a már említett okok miatt. A *reglőként* vagy *nyárolóként* hasznosított részeket a kaszálókhöz képest rosszabb termőképességű helyeken alakították ki, mégpedig három szinten: a településhez legközelebbiekre naponta kijárnak a marhák, de az esti és a reggeli fejésre hazamennek és istállóban éjszakáznak; a falutól távolabb eső *kalibás* zónában a tehének az ott felépített istállóban éjszakáznak és ott is fejkik őket; végül a legmagasabb gyepeken a juhokat legeltetik az *esztenáknak* nevezett fejtőhelyek környékén. Ezekre a több család közös tulajdonában lévő *reglők*re a hagyományos szokás-jog szerint hajtották az állatokat, ami öröklődött és mindenki számon tartotta.

A *kinnvaló* és a *bennvaló* kaszálóknak, valamint a különböző *reglőknek* megvoltak és jórészt még ma is megvannak az ökológiai hagyomány szerint létrejött és fennmaradt növényei és növénytársulásai, amiket a szerzők nagy körültekintéssel és háttértudással vesznek számba és mutatnak be. Természetesen idővel ezek az ökotársulások is változnak, ami sajnos rendszerint nem jár a minőség javulásával.

A gyimesi élő- és termőhelyek harmadik területét jelentik a szántóföldek. Ezeknek köre – érdekes módon – az elmúlt fél évszázad során visszaszorult. Különösen a gabonafélék természetét váltotta ki leadott állatok után kapott gabona, a bolti kenyér és a sertések, baromfi számára vásárolt táp, amit természetesen a gyimesi lakosság egyre nagyobb arányú bérmunkássá válása és bizonyos kényelmi szempontok tettek lehetővé. Idővel azonban a gyimesi szántók legtöbbje veteményessé és pityókaföld-dé zsugorodott, esetleg még pillangóstakarmányt ter-

mesztenek az egykor kenderet, búzát, árpat, rozsozt termő szántóföldeken. Ez a folyamat azzal is járt, hogy az egyre kisebb szántókra egyre több trágya jut, ami persze hasznára van a sovány gyimesi földnek. Hasonló okokból a belső kaszálóokra is több *ganyle* jut, mint korábban.

A felhagyott szántóföldekről számon tartják, hogy ott jó ideig kiváló minőségű és nagy mennyiségű széna terem a korábbi rendszeres trágyázás hatására. Ezzel szemben a burgonya monokultúrában való termesztése hamar és egyoldalúan kimeríti a sovány gyimesi földet, ezért amikor csökken a termés, felhagyják és új területet fognak be burgonyatermesztésre.

(3) A harmadik nagyobb fejezetben a szerzők végigpörgetik az *extenzív gyimesi gazdálkodás éves rendjét*. Ennek lényege, hogy a kaszálót több, a *reglőt* kevesebb munkával, de folyamatosan rendben kell tartani. *Mindenknek kell a kúrálás* – mondják. Mert a táj még nem felelte egykori mivoltát, s elég akár egy évtizedes elhanyagolás, a gyepek beerdősülnek, a kaszálók elbokrosodnak, egyre nehezebben kaszálhatók. Ez ellen pedig csak a rendszeres fenntartással lehet védekezni: a *kaszálókat kaszálással, a legelőket legeltetéssel lehet fenntartani*. Persze emellett azért még akad egy s más tennivaló, s a szerzők jó érzékkel veszik számba a havasi gyepegzálkodás csínját-bínját. A belső kaszálókra 2–3 évente trágyát hordanak, amit aztán tél végén, mikor eltakarodik a hó, a hátára fordított boronával *elsúrlatják*. Tavasszal a kaszálókat és a legelőket *takarítani* kell: elvakarják a *féregtűrésokat* és a *hangyabolyokat*, arra törekszenek, hogy a kaszáló minél simább, egyenesebb legyen. Ősszel pedig a gyepeire hullott ágakat, avart, követ kell eltávolítani. A legelők, esetleg a kaszálók folytonossági hiányait, sérüléseit az etetett szénáról lepergett és a jászolban összegyűlő *szénamurha* elterítésével, begereblyésével gyógyítják. Mások a felhagyott kaszálók begyepesedését gyorsítják ezzel a módszerrel. A könyv szerzőinek felmérései szerint a gazdaságonként évente kikerülő – pontosabban visszakerülő – 4–5 zsáknyi *murha* gyepegregáló hatása „*komoly szerepet játszott a gyimesi, antropogén eredetű, erdőtermőhelyen kialakított gyepek fajgazdagságának megeremítésében*”, s tegyük hozzá: fenntartásában. Mert az erdő folyamatosan igitkezik visszavenni azt, amit a Gyimesbe települt ember elhódított. Résen kell tehát lenniük a csángóknak, nem szabad kegyelmezniük egyetlen gyepeken nőtt facsetének sem. Ezért mondják errefelé, hogy a jó gazda kötelessége, hogy „*a fejsze mindig a karján legyen, ha a reglőn jár*”.

(4) Összefoglalva: a könyv tehát jól szerkesztve, érthető nyelven, gazdagon illusztrálva mutatja be, hogy „*milyen nagyszerű tudás birtokában gondozzák a gyimesiek a megélhetésüket adó tájat*”. „*Ismerik a táj flórájának felét, több élő- és termőhelytípust különböztetnek meg, mint bármely más, eddig vizsgált közösség a világban, és rengeteg tapasztalattal, adattal rendelkeznek az általuk ismert fajok populációdinamikájáról*.” Továbbá „*nemcsak a változásokat érzékelik, hanem sok esetben a változások hátterét, okát is meg tudják nevezni, ami azért nagyon fontos, mert így tudnak közbeavatkozni, hogy a megélhetésüket esetleg hátrányosan érintő folyamatokat megállítsák, a negatív hatásokat kiküszöböljék*”.

Természetesen ez a kezünkben lévő könyvből megismerhető, extenzív tájhasznosítás éppen úgy ellentmondásokkal terhelt, és rendkívül törekeny, mint a hagyományos népi kultúra: a népművészet, a népzene, a népi épi-

tészet, a népviselet, a népi táncművészet világa. Hiszen minden, a globalizáció által különösképpen stimulált tényező – fogyasztás- és élvezetközpontú életvitel, mesterségesen befolyásolt izléstörzslés, gátlástalan haszonelvű gondolkodás, idegenektől átvett divathullámok – ellene hat mindennek, ami hagyományos érték, ami tájhoz és etnikumhoz kötődik, és felszínre hoz mindent, ami talmi, „időszerű” – vagyis időleges –, ami a vélt vagy valóságos kényelmet szolgálja. Emiatt veszett el, vagy szorult alkalmi színpadokra az elmúlt évszázad második felében a gyimesi viselet, a folklór és az itt élő emberek saját kultúrájának számos eleme. És ezért kerül egyre inkább szembe a gyimesi emberek hagyományos ökológiai tudása napjaink egyre tájidegenebb gazdasági szemléletével, de még a manapság divatba jött, sokszor átgondolatlan „támogatási rendszerek” céljaival, vagy éppen céltalanságával is. Külön ellentmondás, hogy a gyimesvölgyi biodiverzitás (élőhelyi sokféleség) és az ezt fenntartó földhasznosítás gyakran számos állat- és növényfajnak nyújt rejtőzködési és szaporodási lehetőséget, de az EU „támogatási” szisztémái sajnos veszélyeztetik a tájhasználat hagyományos sokféleségét. Ez a nyilvánvalóan más térségekre kitalált támogatás ugyanannyit fizet a kaszálók és a legelők fenntartására, ami sajnálatosan gyorsítja a kaszáló–legelő váltás folyamatát.

Mint a könyv szerzői megállapítják, a 2007-ben indított támogatási rendszer következményeként Romániában már csak a kaszálóterületek 12 %-át kaszálják. Gyimesben szerencsére még jobb a helyzet, de a gépesítés előrehaladta előrevetíti árnyékát a síkabb és könnyebben megközelíthető területek egyre intenzívebb művelése, a távolibb és meredekebb helyek felhagyásának veszélye. A legnagyobb veszély azonban a tudós szerzők szerint – „az EU tejtermékekre vonatkozó, mondjuk ki, ellenségesen szigorú szabályozása”, amely ellehetleníti a Gyimesben alkalmazott, korábban jól működő, kalibázó szarvasmarhatartást és tejtermék-előállítását.

(5) A könyv függeléke a gyimesi növényneveket tartalmazza, azok tudományos (latin) nevével együtt. Ezt követi a függelék második részében a gyimesi növény-élőhelyek listája, mégpedig helyi megnevezésükkel és az élőhely pár soros jellemzésével. Végül impozáns tétel-számú irodalomjegyzék zárja a könyvet.

Halász Péter

GAÁL ATTILA–HADIKFALVINÉ MÁNYOKI ELZA:

„Embersorsok a viharban”. Nagymányokiak az 1026-os lágerben

*„Wir sitzen bei einander
und haben einander so lieb,
erheitetern uns das leben
doch wenn es auch manchmal so trüb.”*

*(Mi most együtt ülünk
és szeretjük egymást,
megvidamítjuk egymás életét
akkor is, ha néha szomorú.)*

(Grill Krisztina)

Nem kis meghatódottsággal vettem kézbe 2015 augusztusában az akkor még kéziratban létező 440 oldalas kötetet. Gaál Attila nyugalmazott régész kért meg e kötet szerkesztését a kézirat alapján. A kéziratot azonban, amely el-

ső pillantásra nem tűnt könnyed, nyári olvasmánynak, az elkövetkező napokban nehezen tudtam letenni, s a könyv tanulmányozása közben rögtön megállapítottam, hogy ismét jelentős alkotással bővült Tolna megye honismereti irodalma. A kötet, amely 2015. augusztus 20-ra meg is jelent impozáns, szép kivitelben, nyugodtan mondható hiánypótló kiadványnak.

A könyv Nagymányokra, Tolna megye déli részén, a Bonyhádi járásban található 2300 lakosú bányász kisvárosba repít minket, a tárgyalt időszak – 1945–1949 – a „malenkij robot” települési történetébe kalauzolja az olvasókat. A könyv szerzői Tolna megye neves kutatói: Gaál Attila, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum nyugalmazott igazgatója, Hadikfalviné Mányoki Elza nagymányoki helytörténész. A két szerző évekig dolgozott együttesen, hogy az elhurcolt nagymányokiak, s különösen egy család, a Guth család, s leginkább Guth Jánosnak a dombázi 1026-os lágerben töltött éveinek emlékeit állítson. Hucker Ádám családfakutató hívta fel Gaál Attilák figyelmét arra, hogy tudomást szerzett egy naplőgyűjtésről, amelyet Guth János készített több mint hároméves kényszermunkája idején. Az 1983-ban meghalt Guth János feltevése az, hogy a legértékesebb esetekben mutatta meg azokat, ebben közrejátszott a mai Ukrajna területén fekvő lágerben átélt szörnyűségek emléke, a táborban belésulykolt és haláláig magáért és a családjáért érzett félelem. Mindenesetre így sikerült ezeket az egyedülálló kordokumentumokat a tilalmas években is megőriznie.

Guth János naplójának feldolgozására lányától, Guth Erzsébettől kaptak írásbeli engedélyt, hozzájárulást a szerzők. A 11 napló és köztük azoknak a leveleknek Guth János által történt másolatai, melyeket szülőföldjére, családtagjainak írt, 1100 oldal terjedelműek. A naplók kis részben iskolai füzetlapokra, nagyjából a lágerkonyhán szerzett kanadai konzervpapírokból álló, rézdróttal összefűzött tömbökre tintacseruzával, tintával írta a főként konyhán dolgozó Guth János. Nagy örömmel szolgált, amikor a könyv általam vezetett szekszárdi bemutatóján kezembe vehettem ezeket a kincseket. A naplók egy német nyelvű, német ajkú, egyszerű, de nagyon intelligens és okos parasztember írásai, melyeket Guth János egy bőrdöng alakú, a dombázi füzében készült és hazautazása előtt önmaga által kettős fenékrésszel ellátott fa utazóládában, annak fenékrészében titkon hozott haza. A naplók oldalai gyakran elmosódtak, az apró betűk elolvasása és átmosolása, sokszor értelmezése nehéz feladat volt a szerzők számára. A közreadás során azt az alapelvet követték, hogy a Guth János által elküldött nyelvhelyességi és helyesírási hibákat nem javítják, mert ezzel elveszne, illetve sérülne a feljegyzések eredeti hangulata. Gyakran váltott német nyelvre mind a levelek, mind a naplőfeljegyzések esetében. Főleg a lágeréletnek utolsó szakaszában láthatunk erre példákat, amikor érzelmi szempontból fontos gondolatokat fogalmaz meg a hazájától távol élő ember. Ezeket a szerzőpáros először német nyelven, majd zárójelben magyar fordításban is közli. Ugyanakkor gyakran használ Guth János orosz szavakat (tárgyak, ételek, események, helységek nevei), ez az orosz nyelvi környezetben eltöltött évek miatt tökéletesen érthető is, a szerzők meghagyták a szavak – sokszor nem is sikerült a feloldásuk – eredeti formáját.

A könyv nem tekinthető tudományos feldolgozásnak, hanem ahogyan a szerzők nevezik: „csupán egy forráskiadvány”. Csupán? Az alkotás nagy része valóban forrá-

sok gyűjteménye, ugyanakkor a szerzők a könyv előszavában végigkövetik a „malenkij robot” elrendelését, a lakosság, a családok utazását, sőt, bepillantást nyerhetünk Guth Jánosnak és néhány sorsrársának családi vonatkozásaihoz is. Az alkotók nem tekintik sem feladatuknak, sem pedig céljuknak, hogy a „malenkij robot” okait, történelmi eseményeit bemutassák, hiszen ezeket a völgyeségi körzetet illetően már alaposan feldolgozták. Ugyanakkor a könyvvégi irodalomjegyzék feltünteti a korszakra és a Völgységre vonatkozó felhasználandó legfontosabb szakirodalmat. Nyilván egyszerűbb lenne egy összszegést kapni a „malenkij robot” régiós történetére vonatkozóan e kötetből, de érthető a két szerző célja, hogy a könyv szakirodalmi hivatkozásai elegendő útbaigazítást jelenthetnek az olvasók számára. A könyv alkotói azonban fontosnak tartják, hogy a nagymányokiak elszállításának közvetlen történeti előzményeit leírják, felhasználva Guth János naplóinak elhurcolásuk körülményeire vonatkozó egyes utalásait.

A mű előszava eligazítást ad a Guth család történetére vonatkozó adatokkal kapcsolatosan is, s a szerzők készítettek egy családfát is a családi kapcsolatokban történő könnyebb eligazodás céljából. Megtudhatjuk, hogy az 1908-ban született Guth János az öt gyermek közül a legidősebb, így a családi gazdaság örököse, annak továbbvivője. Ennél fogva csak elemi iskolai tanulmányokat véggezhetett, azokat azonban igen magas színvonalon, az irgalmasrendi nővéreknél sajátíthatta el. Németes precizitással végzi munkáját a táborban és később, hazatérve elfogadja, vagy inkább igazodik a megváltozott politikai körülményekhez, s a családja összetartása és fenntartása céljából a termelőszövetkezetben középvezető lesz. Meggyőződése volt ugyanis, s ez a naplók olvasása során is egyértelmű lesz, hogy a családot egyben kell tartani, bármi áron. Jánoson kívül megismerjük a kötet tanulmányozása során a családtagokat, testvéreit: Erzsébetet, Máriát, Pétert, aki pap lett, így a naplókban a szerzetesi nevében, Gilbert néven említi őt Guth János. A negyedik testvér, Ferenc sem került el a „malenkij robot”-ot, János és Ferenc szeretetteljes kapcsolata, összefogása a lágerben gyakran mutatkozik meg a levelek és naplók olvasása során. Guth János a táborban igyekszik maga köré gyűjteni egy csoportot, a rokonokból, közeli ismerősök közül kiválasztott „*pót család*”-ot. Hoffmann Katalin, Grill Krisztina (az ő versét olvashatjuk a bevezetőben) és Rosenthal Anna tartoznak a legszűkebb baráti körébe, s rajtuk kívül gyakran más nagymányokiak is részt vesznek a közös énekléseken és beszélgetéseken. Az ő élettörténetüket is ismertetik a szerzők.

A kötetből megtudható, hogy a német lakosok kijelölése a szovjet hadvezetés 1944. december 22-én kelt 0060-as számú parancsa alapján történt. A parancsnak a völgyeségi járás községei számára megfogalmazott változata a „*hátországban kijelölt munkára*” kötelezte a német származású, munkaképes lakosságot. A bonyhádi járásközpontozhoz tartozó településekre vonatkozó hadparancsot 1945. január 1-jén szövegezték meg, és még aznap eljuttatták Nagymányokra. A lakosokat két csoportban szállították el Bonyhádról Bátaszéken át Bajára (január 2-án és 6-án). A második listán szerepeltek a magukat korábban magyarnak valló német lakosok, így Guth János és két testvére is. Ökrös szekéren haladtak Bonyhád felé. Ekkor még el tudott volna szökni Guth János, Mária nevű testvére ugyan visszazökött, János azonban nem így tett, mert nem akarta magára hagyni Ferenc nevű testvérét, sajnálta volna csomagjainak elvesztését, il-

letve hitt abban, hogy valóban csak tizenöt napi mezőgazdasági munkákról van szó. Hitt és remélt. Január 9-én a következőképpen fogalmaz Guth János: „*Láttam a múltat, ami oly szép és jó volt, és láttam magam előtt egy bizonytalan sötét jövőt.*” Január 10-én azonban a remények végleg szertefoszlottak. Ezen a napon 160 nagymányoki férfi kényszermunkást számoltak össze, vagonokba hajtották őket. 35-en voltak egy vagonban, Guth János lett a vagon parancsnoka. S elindult a vonat a havas, hideg időben. Az utazás január 11-től február 1-ig tartott (fő állomások: Szabadka, Szeged, Zsombolya, Temesvár, Segesvár, Brassó, Jasi), amikor is megérkeztek a Sztalinótól kb. 80 km-re keletre fekvő Sznyezsnoje 32-es bányájának állomására.

A kötet legnagyobb részét (pp. 25–368.) a naplók teszik ki, az első napló az 1945. január 7-i események ismertetésével kezdődik, s az utolsó az 1948. júliusi 24-i szívszorító hazaérkezéssel ér véget. A több mint 300 oldal nehéz olvasmány: egy tisztességes ember vallomása egy nem tisztességes világról, egy olyan világról, amelyet ő maga nem ért, nem érzi méltányosnak, mégis alkalmazkodnia kell hozzá. Megpróbálja túlélni a lágerben töltött 3,5 évet, érzésem szerint nem maga miatt, hanem a családja, környezete, az említett baráti kapcsolatai miatt, s e nehéz helyzetben segít egy olyan világ kialakítása, amelyben a valóság és a képzelet egybefonódik. Az írás nyomán egyértelműen látszik, hogy kialakít egy fent említett szűk baráti, rokoni kört, egy számára fontos külső világot, s egy belső világot, az írást. A folyamatos alkotás révén kiírja magából a fájdalmait, betegeskedéseit – „*Heverek az ágyamon fáj a fejem és nem érzem jól magam, ilyenkor érzi az ember hogy milyen elhagyatott*” (1946. szeptember 16.) –, az ünneplés és boldogság nélkül eltelt mindennapokat és ünnepeket, a sorsának bizonytalanságát, az indulatait, a mindennapi értelmetlen, felfoghatatlan halálokat, a félelmeit és vágyait. Félelmeit: fél a haláltól, félti az otthon maradtokat a kitelepítéstől, a családtagjait, három gyermekét, imádot feleségét a mindennapi nehézségektől, fél a családi gazdaságban a férfikéz kiesésétől. Fél attól is, hogy sohasem látja viszont szeretett édesapját, mint ahogyan ez be is következik. S mire is lehet vágyakozni egy ilyen helyzetben? Mindenekelőtt szeretné viszontlátni szülőfaluját, együtt lenni, egyszerűen élni drága családjával, szinte egy idealizált település jelenik meg az olvasók előtt: „*... Az én gondolatom, az én vágyam, az én mindenem, elszáll arra messze-messze, a lemenő nappal nyugatra egy kis faluba, amelynek közepén kiemelkedik a többi házakból a kis templom tornyával az ég felé mutatva a keresztet, a torony csillingelő harangjai hányszor hívták imára a népet, ünnepi alkalmakkor milyen szépen milyen ünnepélyesen tudtak csengeni, az esti homályban pedig felhívták az emberek figyelmét az »Ave Máriára« amely után minden hívő jóra való embernek következett a nyugalmas éjszaka...*” (1946. június 29.). Legtöbbször szűk családját hiányolja, együtt szeretne ünnepelni szűkebb és tágabb rokonaival, szeretné, ha minél több információ, hír érkezne az otthon maradtok életéről. S mindezek közben utálagosan feljegyzi az utazásának körülményeit, naprakészen megőrökíti a haláleseteket, temetéseket, tárgyilagosan megőrzi a halottak neveit, listát ír a hazatérőkről, a más táborokból érkezőkről, a munkafolyamatokról, a munkák jellegéről. Ez megnöveli a naplók forrásértékét. S hogy hogyan tudta mindezt megtenni? Mi vitte előre e nyíltszívű, őszinte, segítőkész embert abban,

hogy hazatérhessen? Három támasza: mindenek felett istenhite, vele született intelligenciája és kitarása.

A könyv utolsó egységében, az utolsó hetven oldalon olyan anyagok olvashatók, amelyek a naplókából kimaradtak, hiszen a szerzők a munka előrehaladtával, nap mint nap újabb információkra bukkantak. Így előkerültek újabb naplótörödékek, fényképek, feljegyzések. Kutatásaik során kapcsolatba kerültek túlélők rokonaival, hozzátartozóival, akik kiegészítették, illetve megerősítették a naplókban olvasottakat. Közülük is azokat a részleteket, információkat emelték be a kötetbe, amelyek Guth János ottani közeli baráti és rokoni köréhez köthetők. A nyolc mellékelthez tartozik Guth Ferencnek, Guth János testvérének tábori levelezése, Grill Krisztina levelezése, fényképei, hazatérésének dokumentumai, a már 1946-ban hazatért rokon, Drüsler Pál visszaemlékező naplója, Wusching József, Glöckler József, Baumgartner Magdolna, Bayer Péter nagymányoki internáltak visszaemlékezései, dokumentumai, fényképei. Az első függelék pedig bemutatja azokat a konzercímkeket, azoknak öt változatát, amelyeket ebben az időszakban a kanadaiak küldtek a Szovjetunióba, s amelyeknek leáztatásával Guth János íráshoz alkalmas anyagot nyert magának. A függelékbe került a fényképek jelentős része. Ha valami kifogásolnivalót megjegyezhetünk ezen tartalmas, impozáns kötetrel kapcsolatban, az a fényképek, a fényképek

minősége. Érdemes lett volna néhány színes fotóval díszíteni a kötetet. De elképzelhető, hogy a fekete-fehér fényképek kifejezik, hangsúlyozzák a téma komorságát, az érintett emberek szomorúságát.

A kötetnek két bemutatója volt, az elsőre Nagymányokon került sor 2015. augusztus 20-án, ünnepélyes keretek között, a leszármazottak gyűjűjében, a másik könyvbemutatót 2015. október 8-án Szekszárdon tartottuk. Ez utóbbi esemény diszvendége volt Havasi János, a párizsi Magyar Kulturális Intézet igazgatója, a Duna Televízió „*Sírjaik hol domborulnak*” című dokumentumsorozatának főszerkesztője. Az októberi könyvbemutatót a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum, a Nagymányoki Német Nemzetiségi Önkormányzat szervezte. A kötet a Kerényi Nyomda nyomdaipari terméke, megjelenését támogatta a Bethlen Gábor Alap és a Nagymányoki Német Nemzetiségi Önkormányzat.

A könyvet jó szívvel ajánlom mindazoknak a kutatóknak és érdeklődő laikusoknak, akik fontosnak tartják, hogy alapos és gondos munkával készült forráskiadványokkal egészítsük ki az egy-egy korszakról készült tudományos munkákat, feldolgozásokat.

(Kerényi Nyomdaipari Kiadó és Kereskedelmi Kft., Nagymányok, 2015)

Gesztesi Enikő

Honismereti Bibliográfia

Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére. Szerk.: *Jakab Albert Zsolt – Kinda István.* Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum. Kolozsvár 2015. 1079 old. – *Paládi-Kovács Attila:* A 60 éves Pozsony Ferenc köszöntése; *Paládi-Kovács Attila:* Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia; *Kemecsi Lajos:* Az új Néprajzi Múzeum – szándékok, tervek, vágyak; *Cseri Miklós – Sári Zsolt:* Az idősíkok tágulása a szabadtéri múzeumokban; *Balázs Géza:* Nyelvészeti muzeológia, nyelvmúzeum – elmélet és gyakorlat; *Voigt Vilmos:* Etnoszemiotika – különös tekintettel Délkelet-Európára / a Balkánra; *Horváth István:* Múltbeli pillanatkép Erdély nyelvi rendjéről – Az erdélyi többnyelvűség jellegzetességei 1880-ban; *Borsos Balázs:* Moldva népi kultúrájának területi tagolódása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása fényében; *Hála József:* Plágium, hibák, tévedések – kritikai és önkritikai megjegyzések kalotaszegi házasságizokás-leírásokhoz; *Bura László:* Csángóföldi élményeim 1953-ban; *Vargyas Gábor:* És a megafon megszólal...Nem menekülhetsz! – Személyes jegyzetek terepmunkámról; *Lajos Veronika:* Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia kérdése; *Viola András:* A népi kultúrahasználatának módjai és kontextusai a világhálón; *Bereczki Ibo-ly:* Akiket a közös ügy összeköt... Kolozsvári beszélgetés Pozsony Ferencel; *Szőcsné Gazda Enikő:* Székelyföldi népművészeti magángyűjtemények a 19. szd. végén és a 20. szd. elején; *Kinda István:* Faragott sírkövek a Székelyföldön: Havadtó „felfedezett” síremlékei; *Balassa M. Iván:* Kőfaragás, fafaragás: A korai háromszéki kapuk díszítése; *Furu Árpád:* Hagyományos kapuk

a Nyárad-mentén; *Balogh Balázs – Fülemüle Ágnes:* Egy kapufaragó székely Pennsylvániában; *Dimény Attila:* A dualizmus kori polgári magánépületek és bérházak Kézdivásárhelyen; *Dimény Erika:* Békebeli otthonok – kiállítás és múzeumpedagógia az Ince László Céhtörténeti Múzeumban; *Egyed Ákos:* Orbaiszék társadalma az 1750. évi összeírás tükrében; *Bárh János:* Egy háromszéki székely plébános életmódja és tárgyi világa a 18. szd. közepén; *Gráfik Imre:* Adatok a zabolai gróf Mikes János szombathelyi püspök portréjához; *Tánczos Vilmos:* „Pozsony Franciscus et Catharina uxor” – Petrás Ince János 19. szd-i családösszeírásai moldvai csángó falvakban; *Halász Péter:* A paraszti értékrend néhány elemének változása a moldvai magyaroknál; *Ilyés Sándor:* Kibeszelés és nyilvános bírálat az Üzemünk Élete című kolozsvári lapban; *Órsi Julianna:* Vérségi és házassági kötelék a 19. szd.-i Erdélyben (kalotaszegi, erdővidéki, bukovinai adatokkal); *Székely Ferenc:* Férjesülési hozománylevél [Vadasdról]; *Papp Árpád:* Adalékok a bukovinai székelyek bácskai népéletének kutatásához 1941–1944 között; *Lázár Katalin:* Népszokások az erdélyi népi játékokban; *Lukács László:* A karacsonyfa Erdélyben, Moldvában és Bukovinában; *Barabás László:* A maroszéki farsangi szokások és játékok régióbeli arányainak történeti és egyházi kontextusa; *Karacsony-Molnár Erika:* Farsangbúcsúztatás a székelyföldi Csobotfalván; *Gazda Klára:* Történeti-néprajzi adatok az uzoni Mikések gazdálkodásához; *Deáky Zita:* A gyermekmunka első kérdőíves vizsgálata Magyarországon; *Simon András:* Szőlőtelepek a Küküllő mentén az 1870-es évek elején; *Mód László:* „*nincs párja Ménéseknek, Gyoroknak*” – a borfogasztás rítusai a Pósa asztal-